

тість. Кожна людина важлива з точки зору найвищої цінності. Такою аксіологією, за думкою І. Ільїна, є християнська антропологія, в якій людина розглядається як носій вічного божественного начала.

Іван Ільїн полюбляв повторювати, що філософія є більшою за життя: вона є завершенням життя. Проте життя передує: воно є джерело і предмет.

1. Бердяев Н.А. Русская идея // О России и русской философской культуре. – М., 1990. 2. Евлампиев И.И. Концепция „сопротивления злу силою” Ивана Ильина против этики „непротивления” Л. Толстого // Русская философия: новые решения старых проблем. Ч. II. – СПб., 1993. 3. Евлампиев И.И. Иван Ильин и его книга о Гегеле // И.А. Ильин. Философия Гегеля как учение о конкретности Бога и человека. – СПб., 1994. 4. Замалева А.Ф. Лекции по истории русской философии (XI–XX вв.). – СПб., 2001. 5. Зассе Г. На том стоим. – СПб., 1994. 6. Зеньковский В.В. История русской

философии. В 2 т. Т.2. Ч.1. – Л., 1991. 7. Ильин И.А. Россия есть живой организм. О русской идее // Русская идея. – М., 1992. 8. Ильин И.А. О монархии и республике. – Нью-Йорк, 1979. 9. Ильин И.А. Путь к очевидности. – М., 1993. 10. Ильин И.А. Без любви // Русский эрос или философия любви в России. – М., 1991. 11. Ильин И.А. Философия и жизнь // На переломе. – М., 1990. 12. Ильин И.А. Погребение набальзамированного толстовства. Главы из книги „О сопротивлении злу силою” // Вопросы философии. – 1992. – № 4. 13. Кураев В.И. Ильин В.И. // Русская философия. Словарь. – М., 1999. 14. Ницше Ф. Рождение трагедии из духа музыки. Соч. В 2-х т. Т.1 – М., 1990. 15. Ницше Ф. Веселая наука. Соч. В 2-х т. Т.1. М., 1990. 16. Тимофеев Л.И. Иван Ильин: Мораль и сопротивление злу силою // Русская философия: Новое решение старых проблем. Ч.II. – СПб., 1993. 17. Философский энциклопедический словарь. – М., 1983.

УДК 283/289; 281.96

В.П. Савельєв

Прикарпатська філія Міжрегіональної академії управління персоналом

ВПЛИВ ПРОТЕСТАНТИЗМУ НА СПРОБИ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ

© Савельєв В.П., 2004

Досліджуються спроби реформувати Православну Церкву України в 1917 – 1921 рр. на засадах поєднання християнської і національної ідей. Аналізуються як позитивні, так і негативні аспекти цього процесу. Наголошується на актуальності цього історичного досвіду для сучасних зусиль, скерованих на реформування політичної системи в Україні, а також на подолання кризових явищ в Українській Православній Церкві.

The article contains the analysis of the attempts to reform the Orthodox Church in the Ukraine during 1917 – 1921. This reformation endeavoured in one's own way to unite the Christian idea and the national idea together. The author investigated both the positives and the negatives aspects of this process. Especially the author pays attention to make use of the historical experiments for the present interest of the political reform in the Ukraine and for overcome the contemporary crisis in the Ukrainian Orthodox Church.

„Коли мудрий утискає, то й сам нерозумним стає”

Книга Еклезіястова 6:7

Пошук ідеологічних парадигм розвитку сучасного українського суспільства триває. За роки незалежності вітчизняні інтелектуали добре усвідомили, що прапор національної ідеї, піднесений у визвольних змаганнях за не-

залежність України, не зміг згуртувати націю в належний спосіб. Національна ідея, відірвана від інших чинників духовного поступу, виявилася неспроможною консолідувати навколо себе більшість громадян України. Саме тому

неупереджене дослідження спроб провідників національно-визвольних змагань періоду УНР поєднати християнську і національну ідею в її протестантському витлумаченні і реформувати на цій основі суспільні відносини в духовній сфері і є *метою цієї роботи*.

Актуальність аналізу цієї проблеми зумовлена пошуками політичною елітою нашої країни нових стимулів для трансформування політичної системи в більш ефективну і гнучку форму демократичного устрою відповідно до європейських стандартів правової держави. Важливість духовних факторів у цьому процесі не викликає сумнівів. *Актуальним це дослідження* робить і необхідність виховання культури миру і ненасильства в українському суспільстві у зв'язку з проголошенням ООН 2001–2010 років „Міжнародним десятиріччям культури миру і ненасильства”. Досвід новітньої історії України демонструє намагання окремих політичних сил використати незадоволення громадян України своїм життям, аби домогтися влади.

На відміну від сучасних активістів національно-патріотичних рухів різного ґатунку, лідери національно-визвольних змагань доби УНР і гетьманату чітко усвідомлювали обмеженість ідеологічного ресурсу національної ідеї для досягнення незалежності Україною. Тому вони намагалися в той чи інший спосіб поєднати національну ідею із соціально-політичними аспектами соціал-демократичної ідеології і загальнолюдськими аспектами християнського універсалізму. Влада світська, на їх думку, повинна бути обмежена „владою духовною, владою релігії. А це можливо лише в тому випадку, якщо влада духовна не підкоряється владі світській, як це має місце в охлократичній еліті” [14, с. 402].

Впливи протестантизму на українське православ'я досліджені переважно науковцями з української діаспори [5; 6; 8; 9; 14]. Ці дослідження недостатньо враховують сучасні українські реалії, вони відірвані від контексту соціально-політичної практики державотворення в Україні. У вітчизняних дослідженнях розглядаються окремі аспекти цієї проблеми [7; 11; 12; 15; 16; 17]. Проте в зазначених роботах не було в належний спосіб відображено спробу реформувати Православну Церкву в Україні в період 1917–1921 рр.

Сьогодні нагальна потреба в оновленні Православної церкви в Україні ні в кого не викликає сумнівів. Саме тому дослідження як позитивних, так і негативних сторін таких спроб у минулому і врахування історичного досвіду для застереження від повторення помилок має не лише теоретичне, але й практичне значення. *Особливу увагу в роботі приділено тим положенням протестантської догматики, які найбільш істотно вплинули на спроби реформування Православної Церкви в Україні. Автор доходить висновку*, що становлення УАПЦ відбувалося з використанням певних ідей і практики, започаткованих Реформацією.

Репрезентативні конкретно-соціологічні дослідження останніх років незаперечно свідчать про те, що найвищою довірою і авторитетом серед громадян нашої держави користується Церква. Особливо це притаманно західному регіону України. З іншого боку, міжконфесійні конфлікти, поділ Православної Церкви в Україні і нерозв'язаність багатьох питань релігійного характеру блокує поступальний рух в духовній сфері. Церковне життя як складова духовної культури нації потребує реформування і насамперед не з боку держави, а із середини самих церков і деномінацій. Реформи особливо актуальні для Православної Церкви в Україні.

Доцільно розглянути деякі доктринальні аспекти протестантизму, які відігравали і відіграють важливу роль в його розумінні. Головними принципами Реформації XVI ст. в Західній Європі є сформульовані доктором М. Лютером догмати про виправдання грішника – “sola fide”(тільки вірою), sola gratia (тільки благодаттю), шляхом ретельного дослідження Святого Письма – sola scriptura. Саме вірою рятується грішник, а не своїми добрими справами. Протестанти відкинули перекази, які відіграють вельми важливу роль в православній традиції, відмовилися від традиційної ординації, а також проголосили всезагальне священство, що підривало статус священнослужителів як особливої касти людей „не від світу цього”, які виступають як посередники поміж Богом і мирянами і навіть не підлягали в ті часи мирському судочинству, а судилися за канонічним правом окремо від мирян. Відомо, що

доктор Лютер за свою реформаційну діяльність був відлучений від римо-католицької церкви і йому було оголошено анафему. Проте він проводив ординацію священників-євангелістів, яку Рим не визнавав. Лютер здійснив переклад спочатку Євангелія, а згодом і цілої Біблії німецькою мовою і запровадив службу Божу рідною мовою замість незрозумілої для широкого загалу латини. Він також започаткував вивчення Біблії мирянами, що суворо заборонено як в католицькій, так і в православній церкві і до нинішнього часу. Святе Письмо читати і трактувати можуть ординовані служителі церкви. Мирянам дозволяється читати катехізис, збірку псалмів, молитовники, але ні в якому випадку власне Біблію.

Ще одним важливим догматом протестантизму є догмат про покликання. Суть цього догмату полягає в тому, що кожна людина має певне покликання від Бога і повинна працювати саме в тій галузі і займатися саме тією справою, до якої вона покликана Богом. В цьому випадку їй гарантовано успіх і процвітання. Цей принцип відіграв провідну роль в розвитку країн, в яких сповідують той чи інший різновид протестантизму. Успіх стає показником богообраності людини. Але досягати успіху можна лише чесною, наполегливою працею, а не будь-яким іншим шляхом.

Такими є в короткому викладі ті догмати протестантизму, які мали вплив на православних мислителів в Україні, а також використовувались для модернізації православної доктрини.

Перші впливи протестантизму на православ'я спостерігаються ще у XVI ст. Саме у цьому столітті Україна опинилася на перетині протестантських і католицьких впливів. Протестантський рух поширювався в українських землях, починаючи з 1520 р. Про це переконливо свідчать едикти польського короля Сигізмунда I, скеровані проти Реформації, від 24 травня 1520 р., від 15 лютого 1522 р. та від 7 березня 1523 р. [9, с. 341–342]. В 1564 р. кардинал Польщі Станіслав Гозій запрошує єзуїтів для боротьби з протестантизмом. З 1569 р. після підписання Люблінської унії вплив єзуїтів поширився і в Україні [10, с. 448]. В атмосфері боротьби католиків з протестантами Київська митрополія відчувала себе невпевнено. На

захист православ'я виступають братства, які не визнають усіх попередніх, підписаних з Римом, угод. Проте надане братствам Константинопольським патріархом Іахимом право ставропігії призвело до численних непорозумінь між керівництвом братств і православними ієрархами. За цим правом миряни мали змогу активно втручатися в церковні справи, що було цілком в дусі протестантизму. Ось як оцінював право ставропігії видатний український історик М.С. Грушевський: „Які б ідеальні мотиви не водили патріархом Іахимом, треба признати, що він поступив не дуже розважено, видвинувши так різко братську організацію проти єпископату й задумавши зробити з львівського успенського братства якийсь верховний ареопаг в справах релігії і моральності, піддавши під його контроль все духовенство й самий єпископат. Такі небувалі права могли бути приємні братству, могли окрилити його новою енергією, але потрібні вони йому для його діяльності не були, а тим часом посіяли зараз же підозріння, роздвоєння між ним і владикою, ослабили культурно-освітні плани братства, не кажучи вже, що значною мірою послужили якраз справі унії, бо погнали православну ієрархію на уніатську дорогу” [1, с. 515–516].

В цих умовах надзвичайно впливовий український князь Костянтин Острозький розпочинає переговори з протестантами про укладення православно-протестантської унії. Але ця ідея не знайшла підтримки у найвищих православних церковних колах. Врешті-решт українська Православна Церква на Церковному соборі у Бересті в жовтні 1596 р. пішла на укладення унії з католицькою церквою. Внаслідок унії із загальної кількості єпархій (8) Київської митрополії до унії приєднувалося шість.

Так завершилася перша спроба реформації Церкви в Україні. Митрополит УАПЦ в Канаді, відомий історик української Церкви Іларіон (Іван Огієнко) так оцінив цей етап Реформації: „Наслідки реформаційного руху в Україні були ті ж самі, що в Європі й Польщі. Сильно прокинулося загальне зацікавлення церковними справами не тільки серед української шляхти, але також і серед міщанства, що стало тепер дуже близько до цих справ. Але найголовніша ідея, яку скріпила й зреалізувала Реформація,

була та сама, що ми її бачимо в Європі, Чехії та Польщі, – це переклади Св. Письма на живу народну мову, а також вживання народної мови в богослужінні...” [9, с. 109]. Митрополит Іларіон також зазначає, що Пересопницьке Євангеліє було перекладене з лютеранського Євангелія Секлюціана.

Отже, перша спроба реформації в Україні призвела до створення УГКЦ і загострення конфронтації між католицизмом і православ'ям, що, зокрема знайшло свій вираз у численних творах полемістів. Парадоксальним чином усе це сприяло піднесенню духовної, насамперед філософської культури тогочасного суспільства, сприяло розвитку освіти, книгодрукуванню, а також чи не першому пробудженню національної самосвідомості, що тількино постала в Європі. Зростання рівня богословської і філософської культури в Україні в XVII ст. призвело до того, що коли Московський патріарх Нікон приступив до розробки церковної реформи, він змушений був запросити українських богословів. У Москві, де православ'я як державна релігія перебувало в стані застою, для підготовки реформування, що мало на меті усунення залишків поганства та різного роду хиб і перекозень, богословів відповідного рівня просто не було.

Оцінюючи зміни в релігійному житті України цього періоду, Михайло Драгоманов зазначає: „Діло не дійшло до того, щоб у нас заложились цілком громадські церкви, як там, де подібний рух серед громад міщанських довів до кальвінізму, індепенденства тощо. Тільки все ж таки братства й увесь рух церковний XVI–XVIII ст. не пройшов дурно. З самих попів наших повиходили люди, котрі й в Московщині навчали людей тому, що у XVII ст. навчали дальші протестантства (армініани, латітундарії, деїсти), тому що не самі тільки грецькі християни – християни, що й у нехриста можна навчитись доброму, що спасіння не в обрядах тощо (Прокопович, Бужинський та ін.). Тільки таких людей стала тратити в XVIII ст. наша Україна для столичної Московщини, а там вони перероблювались з вільних людей на царсько-церковних чиновників” [2, с. 288]. Згаданий Драгомановим Феофан Прокопович, як відомо, був після ректорства у Києво-Могилянській

Академії головним радником Петра I в царині церковної реформи. Прихильне ставлення руського царя до протестантизму мало в його діяльності важливе значення. Це проявилось, зокрема, в ліквідації патріархату і запровадженні Священного Синоду як керівного органу. Таке рішення було цілком у протестантському дусі.

Протестантські впливи істотно проявились і в творчості Григорія Сковороди, який у 1750–1753 рр. відвідав у складі дипломатичної місії Австрію, Угорщину, Німеччину та інші країни Європи [8, с. 110]. Український мислитель ознайомився з ідеями Реформації під час перебування в Братиславі, де він працював в Академії Істрополітана, в якій викладали теологи Аугсбурзького віросповідання. Під впливом їх ідей Г. Сковорода в своїх творах постійно підкреслює фундаментальне значення Святого Письма для пізнання світу, а також потребу кожної людини самотужки вивчати Біблію. Біблія цікавила його насамперед, як спосіб, за допомогою якого людина може пізнати свої власні думки і закони, що скеровують її життєві орієнтації. Він намагався шляхом ґрунтовного вивчення Біблії відшукати сенс всього існуючого на засадах українського національного Духа. Істотні відхилення Сковороди від ортодоксального православ'я в бік протестантизму врешті-решт коштували йому кар'єри викладача православного колегіуму і він був змушений стати мандрівним філософом. Близькою до протестантської ідеї покликання є і ідея „сродної праці” Г. Сковороди. Свідченням того, що філософ перебував під безпосереднім впливом реформаційних ідей, є його твір „Вступні двері до християнської добронравності”, написаний у 1766 р. Так, у главі 8 Г. Сковорода доводить, що християнську доктрину треба пізнавати виключно з Біблії, а не з людських переказів:” Закон Божий перебуває навіки, а людські перекази не скрізь і не завжди. Закон Божий – це райське дерево, а перекази – тїнь. Закон Божий – це плід життя, а переказ – листя. Закон Божий – це в людині серце, а переказ – це смоківничий листок, що часто прикриває схибну. Двері храму Божого – Закон Божий, а переказ є прироблений до храму притвор. Як переддвірок до олтаря, а хвіст від голови, так далеко відстоїть переказ. У нас майже скрізь не

порівняльну цю [різницю] порівнюють, забуваючи закон Божий і, змішавши з болотом людським водно, навіть до того доходить, що брехуни вище підносять і, на нього уповаючи, про любов і не подумують..." [13, с. 149]. В творчості Г. Сковороди переплетення національних аспектів з ідеологією Реформації набуває виразного характеру. Загальновідомо, який потужний вплив мала творчість філософа на розвиток духовної культури в Україні.

Відхід від офіційного православ'я і намагання поєднати панслов'янські ідеї з протестантськими зустрічаються і в творчості Тараса Шевченка. Відомо, що Т. Шевченко високо цінував творчість Г. Сковороди. Внаслідок таємного читання Біблії Т. Шевченко робить висновок про те, що в християнстві головне значення має віра в Бога [8, с. 85]. В поезії „Тризна” він пише, що той, хто не має віри, не має надії, оскільки надія – це Бог, а віра – світло.

Найбільш відчутно прихильність Т. Шевченка до протестантизму виявилася в поемі „Єретик”. З огляду на участь поета в Кирило-Методієвському братстві, цей твір є своєрідним поетичним виявом програмних засад цього братства. В епіграфі цього твору Т. Шевченко висловлює думку про те, щоб усі слов'яни стали „єретиками”, тобто протестантами:

„А я тихо
Богу помолюся,
Щоб усі слов'яни стали
Добрими братами
І синами Сонця Правди
І єретиками
Отакими, як Констанцький
Мученик великий!” [18, с. 208]

В зв'язку з цим єпископ Української Лютеранської Церкви В'ячеслав Горпинчук писав: „...саме на Шевченка найчастіше посилались і посилаються апологети українського протестантизму, коли відстоюють необхідність реформування українського церковного життя” [3, с. 9].

Вище вже відзначалося позитивне ставлення до ідеології Реформації Михайла Драгоманова. Саме в його творчості соціальні, національні та християнські ідеї протестантизму вперше інтегруються вже не в релігійно-філософському і не в поетико-філософському сенсі, а суто теоретично. Протестантизм приваблював

М. Драгоманова саме тим, що „послужив до освячування всяких мов і національностей” [2, с. 511]. В роботі „Чудацькі думки про українську справу” Драгоманов аналізує статистичні дані про культурний розвиток різних народів Російської імперії і доходить висновку, що „безперечно, своїм ліпшим станом ести й прибалтійські латиші (як і фінни) обов'язані протестантству” [2, с. 511].

Отже, починаючи з XVI ст., ідеї Реформації справляли певний вплив на розвиток духовної культури в Україні. В XIX ст. вони починають щільно переплітатись з національними і соціальними ідейними течіями. Особливий вияв цей взаємозв'язок християнської і національної ідеологій знайшов в теоретичній творчості і політичній діяльності одного з лідерів Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП) Володимира Мусійовича Чехівського (1876–1937). В. Чехівський народився 20.07.1876 р. в с. Горохуватці Київського повіту в родині священика. Він навчався спочатку в духовній семінарії, а згодом в Київській духовній академії. Одночасно з отриманням звання магістра богослов'я він вступає в ряди УСДРП. У квітні 1918 р. він очолює департамент віросповідань УНР. Саме його активна діяльність на цій посаді і авторитет серед священиків України схилив Голову Центральної Ради УНР Михайла Грушевського до думки про необхідність церковної, духовної обнови українського народу через Українську Реформацію.

В. Чехівський вважав, що в належний спосіб організувати державне життя, спираючись лише на національну ідею і терор, неможливо, оскільки необмежений егоїзм правлячої еліти веде до руйнуючого державу зловживання владою і силою. Отже, якщо одних лише політичних, світських засобів не вистачає, то вони повинні бути доповнені духовною владою релігії і церкви. Цю точку зору поділяв і В'ячеслав Липинський, який належав до опозиційного Державній Раді УНР монархічного табору у національно-визвольних змаганнях цього періоду. В праці „Релігія і Церква в історії України” він писав: „Релігія і церква до витворення культури і до будови держави причинилися перш за все як нічим не замінима

школа дисципліни соціальної і моральної. Без такої організуючої і задержуючої духовної сили, якою єсть релігія і церква, в громадському життю запанує сила матеріальна. Її панування веде завжди до руїни і анархії, і до нічим необмеженого права сильніших кривдити слабших і до нічим необмеженого права слабших бунтувати всіма засобами проти сильніших” [5, с. 21].

Дослідниця історії протестантизму в Україні Вікторія Любащенко відзначає, що у пошуках основи для Української Реформації частина українських політиків спиралася безпосередньо на ідеологію протестантизму. Це було спричинено такими факторами:

- тривалою стагнацією церковного життя на Сході України;
- латинізацією УГКЦ на Заході;
- активною місіонерською діяльністю в Західній Україні Союзу Церков Євангельсько-Аугсбурзького та Гельвецького віросповідання (СЦАГ).

Зубожіння українського населення внаслідок Першої світової і громадянської війн призвело до того, що значна кількість людей не мала чим розрахуватись із священиками за здійснення обрядів хрещення, вінчання чи поховання. Деякі священики відмовлялися правити служби, якщо люди не мали чим заплатити. На противагу їм протестантські місіонери проводили служіння безоплатно, бо мали матеріальну підтримку з боку місійного товариства Нойє Детельсау, Союзу Мартіна Лютера, Лютеранського товариства взаємодопомоги та Скандинавського об'єднання лютеранських церков. Значна допомога надходила зі Швеції і Данії. Тому не дивно, що у пропозиції до Центральної Ради про церковну реформу пастор Юхим Фолішняк обґрунтовує необхідність реформування української Церкви на засадах протестантизму. Він пропонує: „Уважаємо, що одинокою Церквою, яка відповідатиме вповні духовним потребам і життєвим інтересам української нації, є лише Соборна Церква на основі Євангельсько-Лютеранського віросповідання, бо вона шанує її національні ідеали та є незалежною від Москви чи інших Римів... Будучи рідною і нероздільною частиною української душі, та

церква відчуває всі болі і кривди народу та його потреби... може дати українській нації великі духовні користи, бо нарід позбудеться тоді духовного рабства і дійде до великого розвою і поступу, так само, як дійшли до того інши великі народи” [7, с. 286].

Проте православні традиції в Україні були міцними і тому В. Чехівський вирішив не поривати остаточно із православ'ям, а використати лише деякі елементи протестантської догматики для реформування Церкви в Україні. 26 грудня 1918 р. В. Чехівський став головою Ради Міністрів і міністром закордонних справ УНР і отримав нагоду перейти від розробки теоретичних засад реформування Церкви до практичного здійснення реформи. Ось як про це згадує у своїй праці „Відродження Церкви в Україні 1917–1930” перший митрополит УАПЦ Василь Липківський: „На зміну гетьмана прийшла знов укр. влада під назвою вже Директорії, на чолі її уряду стояв Володимир Чеховський, дуже близький до церкви вихованець Київської Дух. Академії. Він 1 січня 1919 р. видав уже державного універсала про автокефалію укр. церкви і утворення автокефального укр. синоду. Починаючи боротьбу за відродження укр. церкви укр. діячі запевне уявляли собі в загальному про її відокремлення від держави, про рідну мову в церкві, про автокефалію, всенародну соборноправність” [6, с. 21–22]. Такою у стислому викладі була програма реформ Української Православної Церкви, але події, пов'язані з громадянською війною на теренах України, перешкодили практично зреалізувати ці реформістські прагнення.

Одним із перших певні зміни у церковному житті запровадив у липні 1920 р. на Полтавщині архієпископ Парфеній. Він організував „Полтавське українське церковне брацтво”, запровадив службу українською мовою. Певний вплив на поширення змін в церковному житті мало відроджене Кирило-Методіївське братство. Завдяки його діяльності Божі служби українською мовою були поширені з Полтавщини на Одесу, Миколаїв, Херсон, Чернігів, Вінницю, Житомир і Кам'янець-Подільський. Проте з боку церковних православних ієрархів почалася протидія нововведенням. Вони змусили архієпископа Парфенія відмовитися від запроваджених ним змін.

Для остаточного оформлення і зміцнення УАПЦ було вирішено зібрати Собор, який і було скликано 14 жовтня 1921 р. З головною доповіддю на Соборі виступив В. Чехівський, а із співповіддю прот. Ксенофонт Соколовський. В. Липківський, згадуючи ці події, писав: „Велика і змістовна доповідь Чеховського зробила велике враження. Загальний висновок з своєї доповіді Чеховський зробив такий, що коли тихонівський єпископат на Україні йде проти волі церкви й не хоче зробити їй послуги традиційною висвятою для неї єпископа по її обранню, то Всеукр. церковний собор з твердою вірою в присутність серед нього найвищого Архієрея Христа і повноту дарів Св. Духа, має залишатись непохитно на православному ґрунті, висвятити обраного ним першого єп. – митрополита всесоборною висвятою і покладанням рук свого презвитерства” [6, с. 54]. Така висвята явно спиралася на протестантські традиції. Тому не випадково, що на застосування такої хіротонії православні, які дотримувалися традиції, заявили, що УАПЦ більш єретична церква, ніж протестантська. Цікаво також відзначити, що прот. К. Соколовський, який виступив з гострою критикою доповіді В. Чехівського, доводив свою правоту, звертаючись до православних підручників, написаних для боротьби з протестантизмом, і звинувачував УАПЦ за ухил до „протестантства” і зраду православної вірі. К. Соколовський називав священників УАПЦ „самогонщиками” і „самосвятами”. Собор ухвалив вживання рідної мови в церкві і визнав доречним переклад богослужбових книг українською мовою. 15 жовтня 1921 р. Собор ухвалив: „...ширити українську мову і Євангеліє українською мовою, бо найширше і найглибше людина розуміє своєю рідною мовою” [10, с. 64]. В постанові також зазначалося, що хто в устрій життя церкви вносить елементи класового, державного чи національного примусу, той повинен бути виключений з церкви, поки не покається.

Цікаво простежити, як з цією ухвалою Собору перегукуються думки В'ячеслава Липинського, який загалом з осудом поставився до витворення УАПЦ. „Нам потрібна релігія і церква, – писав він, – яка найкраще навчить своїх вірних в їх світській боротьбі за українську державу використовувати вічні і загально людські закони творчої громадської

моралі. Це значить: замість страху перед чортом (якого ми в образі Москаля, Ляха, Жида, пана, буржуя, соціаліста, більшовика чи ще якоїсь іншої причини „нашого лиха” перед собою та іншими, для оправдання нашої власної духовної нікчемності малюємо) дасть нам любов до Бога, до правди, до ідеї – і замість теперішніх, затроєних ядом зненависти і неспокою, безсилим конвульсій розуму і серця, дасть нам, на глибокій вірі і любови оперту, спокійну силу духа для твердого, непохитного і послідовного творення нашого українського діла” [5, с. 19].

Першим митрополитом УАПЦ на Соборі було обрано Василя Костянтиновича Липківського (1864–1937). Він був висвячений пресвітерською хіротонією членами Всеукраїнського Православного Церковного Собору 23 жовтня 1921 р. Коли згодом В. Чехівського запитали, чому сам не погодився стати митрополитом, він жартома відповів: „У моїй душі бореться святий і гайдамака, гайдамака переміг і тому не можу бути єпископом” [6, с. 294]. В. Чехівського було обрано головою ідеологічної комісії УАПЦ, а згодом присвоєно почесне звання „благовісник УАПЦ”. Він також був організатором і головою „Братства робітників слова”, членом президії Всеукраїнської Православної Церковної Ради, організатором і викладачем на пастирських курсах в Києві.

Деякі священники, що не погоджувалися з рішеннями I Собору, але водночас прагнули провести церковні реформи, скликали Собор у Лубнах на Полтавщині, який відбувся 4–5 червня 1925 р. На цьому Соборі були присутні представники 418 парафій. Головував єпископ Лубенський Теофіл Булдовський. На Соборі були присутні представники з Харкова і Луганська. Собор утворив Українську Православну Автокефальну Церкву (УПАЦ). Члени цього утворення звинувачували УАПЦ у спробі поєднання соціалістичних і християнських ідеологій, що, як засвідчують дослідження канадського історика українського походження Мелетія Соловія, дійсно мало місце. З цього приводу М. Соловій писав: „В. Чехівський був послідовним проповідником крайне демократичних і соціалістичних ідей та засад у церковній ідеології УАПЦ. Однак через неправославну ідеологію завів УАПЦ на шлях протестантизму” [6, с. 294].

Оцінюючи реформи, які запровадив В. Чехівський, слід зауважити, що вони в тогочасних умовах призвели до ізоляції УАПЦ як з боку православних, так і з боку греко-католиків. Ось як про це писав в листі Євгену Бачинському від 6 червня 1925 р. С. Петлюра: „Наша Церква і географічно і політично ізольована від єднання і зв'язка з іншим християнським світом. Це – зле. Бо засуджує її на всі наслідки ізоляції” [6, с. 290]. Поєднати українське православ'я із протестантизмом і засадничими принципами соціал-демократії було утопічною мрією.

Попри всі недоліки доктринальна концепція УАПЦ містила в собі і багато позитивних ідей, які не втратили певного свого значення і сьогодні. Розглядаючи церкву як духовну силу в суспільстві і систему стримувань і протидій державній владі, В. Чехівський не протиставляє її державі. Він вважав, що ці дві сили повинні співпрацювати і взаємно збалансовувати одна одну. Релігія і церква потрібні Україні не тільки коли відбудеться становлення національної держави, але й в самому процесі боротьби за здобуття цієї держави. Щоб перемога була тривкою, потрібно покладатися не лише на матеріальні засоби боротьби, але потужно використовувати моральні чинники, які уособлює церква. Крім чіткої політичної ідеології, необхідна загальнолюдська віра в Бога, необхідна допомога і церкви, і релігії. Церква і релігія покликані, на думку В. Чехівського, обмежувати взаємну неприязнь українців, притаманні їм звички до зрадництва, егоцентризму і отоманії. Саме церква має прищеплювати внутрішню дисципліну, вчити бути чесними, згуртовувати націю на принципах християнської єдності і організованості, без яких не буває перемоги в національно-визвольних змаганнях.

Консолідуючою духовною силою з дієвим впливом на життя громадянського суспільства церква може стати лише за умови, що вона не є слухняним знаряддям в руках державної влади, а також не являє собою різновид „приватного підприємства”, з яким у державі ніхто не рахується. Якщо церква перетворюється на один з державних департаментів, то вона так чи інакше сприяє розвитку руйнуючих державу зловживань правлячої еліти, втрачає свій авторитет і занепадає разом із світською владою. У разі, коли церква стає приватною

справою, вона втрачає важелі впливу на державну владу і не може бути стабілізатором громадянського суспільства через втрату здатності підтримувати баланс інтересів і запобігати різного роду конфліктам.

Тому політики не повинні використовувати авторитет церкви для досягнення своїх прагматичних цілей, ані відкидати релігію і церкву з політичного і державного життя, зробивши їх цілком приватними сферами в системі приватних відносин. Держава повинна не тільки визнавати авторитет церкви в духовній сфері, але й всіляко його підтримувати і зміцнювати. При цьому ніколи не слід використовувати духовну владу церкви для проведення конкретних політичних акцій і особливо в тому випадку, коли для успіху цих акцій світських засобів і власних здібностей не вистачає. Такий баланс сил здатний забезпечити ефективний розвиток й інших сфер громадянського суспільства, що, за словами В. Липинського, розмежує галузі суспільної відповідальності і компетенції, і тоді інтелігенція не матиме потреби домагатися „непосильного для неї політичного проводу, а продуценти не будуть лізти на амвони” [5, с. 16].

Отже, етичне обмеження і духовний контроль з боку церкви для державної влади є корисними, насамперед для самої цієї влади. Взаємна підтримка авторитету церковного і державного – ось підґрунтя взаємовідносин релігії і політики, церкви і держави, громадянського суспільства і влади, культури духовної і культури матеріальної. Такою загалом була позиція діячів національно-визвольного руху України в 1917–1921 рр.

В жовтні 1927 р. відбувся II Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ. На ньому були присутні 200 делегатів. Головував на Соборі В. Чехівський. Собор проходив під пильним наглядом компетентних органів. Під їх безпосереднім тиском Собор змушений був ухвалити ряд непопулярних рішень, які фактично скеровувались на згортання активної діяльності УАПЦ на теренах України.

29 липня 1929 р. В. Чехівський, а також С. Єфремов, М. Павлушков, Л. Старицька-Черняхівська, А. Ніконовський, Й. Гермайзе були заарештовані за участь у Спілці Визволення України (СВУ). Багато вітчизняних дослідників вважають, що справа СВУ була сфабрикована

ОДПУ. Проте опубліковані в Мюнхені в 1953 р. матеріали свідчать, що така підпільна організація дійсно існувала і що до її керівництва входив і В. Чехівський під псевдонімом Ілля Братерський. На судовому процесі СБУ прокурор Любченко іронічно зазначив, що В. Чехівський „хотів поєднати Христа з Марксом” [15, с. 9]. Вирок було винесено у Великодню ніч 1930 р. В. Чехівський був засуджений на 10 років ув'язнення. Тривалий час його подальша доля залишалася невідомою, як і точна дата смерті. І тільки нещодавно дослідники змогли встановити, що він був розстріляний органами НКВС 3 листопада 1937 р. [10, с. 41].

Спроба В. Чехівського поєднати національну ідею з християнським універсалізмом не залишилася лише здобутком історії. Сучасна українська соціал-демократія намагається відродити традиції своїх попередників і в своїх програмних документах поєднує ідею соціальної держави з інтеграцією в європейське співтовариство, що ґрунтується, як відомо, на засадах християнських цінностей. Однією з основних ідей християнства була і залишається ідея загальнолюдського єднання, оскільки людство єдине за своєю природою і моральним призначенням. Кожний народ – частина людства і покликаний виконати своє власне завдання в загальнолюдській історії. Виконання цього завдання зовсім не виключає значення і не принижує ролі інших народів. Навпаки, у єдності і міжнародній взаємодії полягає необхідна передумова життєздатності людства загалом.

В жовтні 2003 р. в Києві проходила Міжнародна конференція „Роль неурядових організацій, політичних і громадських діячів у вихованні культури миру”. Учасники конференції ухвалили Заяву, в якій зокрема йдеться про

важливість міжконфесійної гармонії з метою збереження соціальної стабільності в суспільстві і міжнаціонального миру [4].

1. Грушевський М.С. *Історія України-Руси. Вид. друге. Т.IV.* – Нью-Йорк, 1954.
2. Драгоманов М.П. *Вибране.* – К., 1991.
3. *Ессе Х Собору Української Лютеранської Церкви 27–28 листопада 2002 року.* – К., 2003.
4. Кучер Н., Коробко В. *Культура миру та ненасильства // Наша газета +.* – 2003. – 31 жовтня.
5. Липинський В. *Релігія і Церква в історії України.* – Нью-Йорк, 1956.
6. Липківський В. *Відродження Церкви в Україні 1917 – 1930.* – Вип. 160. – Торонто, 1959.
7. Любащенко В.І. *Історія протестантизму в Україні.* – Львів, 1995.
8. о.Миз Р., Римар М. *Славни люде и їх вира.* – Нови Сад, 1997.
9. Огієнко І.І. *Українська Церква.* – К., 1993.
10. *Перший Всеукраїнський Православний Собор УАПЦ 14 – 30 жовтня 1921 року. Документи і матеріали.* – Київ – Львів, 1999.
11. Повторєва С., Савельєв В. *3 історії реформаційних рухів у Західній Україні XVI ст. // Історія релігій в Україні. Кн.1.* – Львів, 2002. – С.340–347.
12. Повторєва С., Савельєв В. *Католицькі впливи в Україні: минуле і новітні тенденції // Історія релігій в Україні. Кн.1.* – Львів, 2003. – С. 446–454.
13. Сковорода Г. *Твори. У 2-х т.* – К., 1994.
14. *Соціологічна думка України: Навч. посібник / М.В. Захарченко, В.Ф. Бурлачук, М.О. Молчанов та ін.* – К., 1996.
15. *Спілка Визволення України. Збірник 1.* – Мюнхен. 1953.
16. *Християнство і національна ідея. (Науковий збірник).* – Київ–Тернопіль–Краків, 1999.
17. Шуба О. *Релігія в етнонаціональному розвитку України (політологічний аналіз).* – К., 1999.
18. Шевченко Т.Г. *Кобзар.* – К., 1986.